

ІСТОРИОГРАФІЯ

УДК 930.1(470+571) «19/20»

МИХАЙЛЮК Юрій Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії України Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького,
e-mail: mykhailiuk_10@ukr.net

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті вперше в історіографії представлено періодизацію розвитку східноєвропейської історіографії соціальної історії Великого князівства Литовського в ХІХ – на початку ХХ ст. Надано загальну характеристику головних тенденцій історіописання в розрізі кожного періоду. Вказано найважливіші доробки дослідників у межах відповідних періодів.

Ключові слова: східнослов'янська історіографія, соціальна історія, Велике князівство Литовське, періодизація.

Постановка проблеми. У першій третині ХІХ ст. в розвитку східноєвропейської історичної науки й, зокрема, литuanістики, розпочався якісно новий етап – становлення на фахову наукову основу. Відбувалося передусім критичне осмислення тогочасного стану історичного знання та окреслювалося нове до нього ставлення. Також вибудовувалися нові теоретичні засади дослідження історії, диверсифікувалися напрямки наукових пошуків, суттєво і з прогресією в часі розширювалася джерельна база (зокрема, завдячуючи активному розвитку археографічної справи), проходила інституціоналізація історії. У надрах цих процесів став зароджуватися новий напрямок – історіографія соціальної історії Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ). У його рамках історична наука отримала фундаментальний доробок істориків, який потребує ґрунтовного дослідження, осмислення та/або переосмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної історії, у тому числі й історіографічний її аспект, останнім часом викликає певний інтерес серед фахівців. Утім він не є рівномірним. Приміром, студіювання східнослов'янської історіографії соціальної історії ВКЛ ХІХ – початку ХХ ст. допоки перебуває на початковому етапі свого розвою. Це й не дивно, адже становлення та еволюція вказаного напрямку виявилися достатньо складними та специфічними процесами. Вочевидь саме це стало причиною відсутності в історичній науці аналітичного зрізу загальних тенденцій його розвитку, спроб виокремити етапи його поступу.

Метою пропонованої статті є виділити основні періоди розвитку східнослов'янської історіографії соціальної історії ВКЛ в ХІХ – на початку ХХ ст. та дати їм узагальнену характеристику.

Виклад основного матеріалу. Зародження вказаного напрямку історіографії відбувалося на ґрунті розвитку комплексу процесів і явищ в історичній науці, зокрема, першої третини ХІХ ст., які стали його вагомими рушіями. Як наслідок, у литuanістиці Східної Європи сформувався великий пласт наукового доробку з соціальної історії. Аналітичний

зріз розвитку східнослов'янської історіографії соціальної історії ВКЛ в XIX – на початку XX ст. дозволяє поділити його на три головних періоди:

- кінець 30-х рр. – 50-і рр. XIX ст.;
- 60-і рр. – кінець 70-х рр. XIX ст.;
- 80-і рр. XIX ст. – початок XX ст.

Перший період (кінець 30-х рр. – 50-і рр. XIX ст.) характеризується появою в литuanістичних студіях орієнту на соціальну історію.

Важливими чинниками, що сприяли зверненню науковців цього часу до соціальної історії ВКЛ стали резонанс від польського повстання 1830–1831 рр., що позначилося як на суспільних настроях, так і урядовій діяльності на підтримку вивчення у тому числі й історії ВКЛ. Це, в свою чергу, стимулювало інтерес до такої проблематики в освічених колах. Відтак у 30-х рр. XIX ст. стали виявлятися нова якість литuanістичних студій та досить плідна археографічна діяльність дослідників. Зокрема науковці активізували свою роботу над вивченням, упорядкуванням та публікацією документів, відібраних у різних архівах та бібліотеках [1, 300–302].

Водночас став виявлятися інтерес дослідників до відтворення соціальної проблематики і в наукових працях. Попервах такий підхід не був цілеспрямований і системний, а швидше мав побіжний характер.

Однак стали з'являтися праці, які відзначалися більш предметним підходом до відтворення різних аспектів соціальної історії ВКЛ. Приміром, М. Костомаров у праці «Русские инородцы. Литовское племя и его отношение к русской истории» [2], поряд з викладом політичних подій литовської минувшини, чимало уваги приділив етнічним особливостям тамтешньої людності: народному характерові, специфіці релігійних вірувань, міфології та чаклунства, обрядовості, традиціям і звичаям, господарюванню та побуту. Особливо вартісним є відображення автором духовного рівня розвитку народу через призму литовської народної творчості.

Не менш цікавою вбачається праця М. Іванішева, присвячена системі самоврядування сільських громад українських земель [3]. Автор досить ґрунтовно проаналізував структуру сільських громад, копне зібрання як інститут самоврядування та його компетенцію, систему копного судочинства тощо. На той час це було перше фахове дослідження у цій царині. Попри те, що ця праця містить окремі дискусійні положення та потребує чимало уточнень і доповнень, вона стала відправною у своїй сфері й досі становить суттєву наукову цінність.

В контексті відображення різних площин соціальної історії ВКЛ в історіографії досліджуваного періоду з'явилися перші праці з категорії біографістики. Попри свою нечисельність, вони вочевидь заслуговують на увагу. В епіцентрі дослідницького інтересу авторів праць такого циклу зазвичай були непересічні особистості, що підтверджує і наш випадок. Йдеться щонайменше про два доробки подібного типу. Своєю ґрунтовністю виокремлюється насамперед праця М. Іванішева, присвячена литовському періоду життя емігранта з Московської держави князя Андрія Курбського [4]. Вона насичена численним фактичним матеріалом не стільки про його службу в литовського князя, як про перипетії його особистого життя. Автор докладно розповідає про його земельні маєтності на Волині та перевищення власної правочинності у розпорядженні ними, конфлікти з боярами і селянами, наїзди і захоплення князем Курбським володінь інших шляхтичів. Чимало уваги приділено його приватному життю, сімейним негараздам. Фактично ця історія життя була показовою для аристократії тогочасного суспільства, а відтак має суттєву цінність для усвідомлення тогочасних життєвих реалій.

Інший анонсований доробок стосується опису життя і діяльності представниці великокнязівської родини – княгині Єлени Іванівни (дружини великого князя литовського і короля польського Олександра Казимировича) за авторством М. Єлагіна [5].

Другий період припадає на 60-і рр. – кінець 70-х рр. XIX ст. У його межах відбувалося становлення історіографії соціальної історії ВКЛ як сегменту дослідницького напрямку історії станів.

В умовах підготовки та проведення в Росії Великої селянської реформи 1861 р. відбулося різке зростання інтересу дослідників до проблематики історії селянства, у тому числі й доби ВКЛ. Тоді вперше в історичній науці було представлено бачення господарського розвитку та правового статусу селян цього періоду в спеціальних працях Д. Мордовцева

[6], В. Юзефовича [7], Ф. Леонтовича [8] та І. Новицького [9]. Примітно, що історики зосередили свою увагу на соціальному становищі виключно українського селянства.

На цьому етапі так само вперше з'явилися спеціальні роботи, присвячені шляхетському стану ВКЛ. Окрім іншого, певним стимулом для звернення істориків до цієї проблематики очевидно стало посилення польського національного руху та польське повстання 1863–1864 рр. Як відомо, його головною рушійною силою виявилася шляхта. Це суттєво актуалізувало в російській імперській історіографії вивчення її як історичного явища. Почин у цій справі здійснив В. Вешняков [10] невеличкою розвідкою про долю панцирних бояр білоруських земель з кінця XV ст. до середини XIX ст. Невдовзі була опублікована значно ґрунтовніша за своєю джерельною базою та змістом праця В. Антоновича [11], присвячена околичній шляхті Київщини. Там автор з'ясував обставини походження околичної шляхти, її права, вольності та обов'язки, релігійність, етнічну ідентифікацію, інформацію про буденне життя, сімейні відносини тощо. Попри те, що подані в ній матеріали хронологічно значною мірою виходять за межі литовської доби для українських земель і охоплюють період кінця XVI – XVII ст., вони дають чимало інформації для усвідомлення соціального становища вказаної групи населення за часів ВКЛ.

Також заслуговує на увагу праця Н. Тумасова [12], де автор у специфічній манері намагався подати особливості життя української і білоруської шляхти (переважно на прикладі першої) у XVI ст.: виховання й освіти дітей, риси побуту й господарювання, правове становище. Подібна проблематика представлена й у невеличкій публікації в «Памятній книжці Гродненської губернії за 1869 г.» [13]. У ній невідомий автор удався до зображення характерних рис сімейного життя шляхти ВКЛ, моделей поведінки в суспільстві, особистих взаємин, моралі тощо.

Характерно, що на той час в історіографії все більшого розмаху набуває персоналізація еліти ВКЛ. Так, у поле зору авторів потрапили окремі представники правлячих династій, зокрема великий князь Ягайло (П. Щербальський [14]), найвідоміших представників магнатських родів, як князі Федір Острозький (А. Блудова [15], А. Хойнацький [16]), Андрій Курбський (В. Андрєєв [17]) та інші. Усе ж це були невеликі за обсягом публікації, переважно в періодиці. До того ж вони мали здебільшого релігійну змістову спрямованість.

Так само у той період відбувається інтенсифікація та зростає рівень археографічної та джерелознавчої справи. Це позитивно позначилося на пошукові, упорядкуванні та публікації чисельнішої, порівняно з попереднім періодом, документальної бази з проблематики соціальної історії ВКЛ. У цьому напрямку посилити свою продуктивність діючі Санкт-Петербурзька, Київська та новостворена Віленська археографічні комісії, Віленська комісія навчального округу, Вітебський центральний архів давніх актів. Продуктивна археографічна та джерелознавча робота передусім указаних установ на той час зіграла важливу роль у справі узагальнення та оприлюднення відповідного кола джерел, а також стимулювала подібну діяльність у подальшому. Водночас вона сприяла інтенсифікації та посиленню фаховості дослідження соціальної історії ВКЛ. Варто зауважити, що частина укладців згаданих видань на основі підготовлених матеріалів одними з перших вдавалися до їх наукового аналізу та власних суджень і висновків стосовно соціальних процесів і явищ у суспільстві ВКЛ. Так само опублікована джерельна база активно використовувалася й іншими тогочасними істориками та їх наступниками.

Третій період (80-і рр. XIX – початок XX ст.) характерний розширенням предметного поля наукових пошуків за межі суто історії станів та появою синтезних праць із соціальної історії ВКЛ. Хоч така тенденція почала намічатися ще на попередньому етапі, втім тепер вона чітко окреслилася й надала нової якості розвитку історіографії.

Передусім слід зауважити, що в окреслений період загалом посилюється інтерес науковців до дослідження історії станів у контексті різних історичних епох. Щоправда, історіографія цього питання зіткнулася з проблемою відсутності теоретичного обґрунтування його засад, що приводило до різночитання термінології, підміни одних понять іншими, невиправданого трактування соціальних процесів і явищ тощо. До фахового виправлення такої ситуації вдався професор В. Ключевський, сформулювавши концептуальні підвалини історії станів як окремого, специфічного і суспільно важливого напрямку наукових досліджень [18].

Тож не випадково у межах 80-х рр. XIX – початку XX ст. частина досліджень соціальної історії ВКЛ продовжувала здійснюватися суто в розрізі станового поділу та правого

становища соціальних груп. Саме в такому змістовому ракурсі були представлені окремі наукові напрацювання Ф. Леонтовича. Зокрема, історик удався до з'ясування витоків шляхетського стану та еволюції його правового статусу [19; 20]. Також історіографія поповнилася низкою невеликих публікацій О. Єфименко [21], М. Любавського [22], І. Лаппо [23] та інших, присвячених різним малодослідженим на той час соціальним групам, у тому числі й з акцентом на регіональну специфіку їх історичного розвитку.

Продовжує зростати дослідницький інтерес до непересічних історичних персоналій ВКЛ. Вже традиційними суб'єктами наукових студій стали представники княжого роду Острозьких (Ф. Белоус [24], А. Ярушевич [25], М. Биков [26]) та княгиня Єлена Іванівна – дружина литовського правителя Олександра Казимировича (Є. Тураєва-Церетелі [27]). Водночас науковці вперше акцентували увагу на особистостях окремих представників правлячої династії ВКЛ – князів Любартові Ольгердовичу (А. Лонгінюв [28]) та Сигизмундові Кейстутовичу (Б. Барвінський [29]). Характерно, що переважна більшість цих праць мають фундаментальний характер, що суттєво відрізняє їх від подібних попереднього часу. У них багато уваги приділено питанням генеалогії, особистого життя, суспільної діяльності тощо.

Водночас поглиблення наукових пошуків у галузі соціальної проблематики закономірно вели до розширення спектру її дослідницького поля. Науковці стали активно долучатися до сфери своїх досліджень питання взаємовідносин у межах соціальних груп та між ними, специфіки та динаміки їх внутрішніх змін. Актуалізувалася увага до різних аспектів родинного життя (шлюбу, сімейних взаємин, генеалогії, майнових відносин і спадщини, здоров'я та дієздатності), що підтверджують праці передусім О. Левицького [30], М. Володимирського-Буданова [31] та інших. Набувають ґрунтовності та диверсифікуються наукові пошуки у сфері проблем господарського розвитку та системи землеволодіння населення ВКЛ, що засвідчено доробками Ф. Леонтовича [32; 33], М. Володимирського-Буданова [34; 35], М. Довнар-Запольського [36; 37], В. Пічети [38; 39], Ф. Клименка [40]. Одночасно в поле зору науковців потрапив якісно новий дослідницький сегмент – соціальна організація населення. У його межах автори (М. Стороженко [41], Ф. Леонтович [42], М. Довнар-Запольський [43], О. Грушевський [44] та ін.) зосередилися насамперед на опрацюванні проблематики шляхетського, міського та сільського самоврядування, копного судочинства.

Примітно, що ряд досліджень цього періоду побудовані на основі опрацювання історико-юридичних засад певних соціальних аспектів життя населення ВКЛ. Йдеться насамперед про окремі праці М. Володимирського-Буданова, С. Бершадського, Ф. Леонтовича, М. Любавського.

Також показовою рисою даного історіографічного етапу є прагнення частини істориків вийти за межі вузькопроблемного підходу в своїх дослідженнях і вдатися до ґрунтовного системного аналізу соціальних процесів і явищ. Саме за таким принципом були підготовлені дві праці М. Володимирського-Буданова [45; 46]. Згодом його наслідували, щоправда, з індивідуальним «почерком» та власною інтерпретацією, М. Грушевський [47], М. Довнар-Запольський [48] та П. Клепатський [49]. Характерністю цих робіт є спрямування на розкриття соціальних аспектів життя населення виключно українських теренів. Подібний методологічний підхід до розкриття даної проблематики, але в географічних межах всього ВКЛ, використали І. Лаппо [50; 51] та М. Любавський [52; 53].

Так само типовим для окресленого етапу було суттєве наповнення проблематикою соціальної історії комплексних праць з історії ВКЛ. Ця тематика також стала предметом уваги в роботі різних наукових інституцій, зокрема, Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, Наукового товариства Нестора-Літописця у Києві, Київської комісії для розбору древніх актів тощо.

У період 80-х рр. XIX – початку XX ст. значно зростає продуктивність археографічної та джерелознавчої діяльності науковців. Це особливо виявилось в пошуковій, упорядкуванні та публікації великого обсягу документальних матеріалів із соціальної проблематики історії ВКЛ.

Висновки. Отже, історіографічний процес XIX – початку XX ст. у царині дослідження соціальної історії ВКЛ східноєвропейськими істориками предметно, хоча й не рівнозначно, представлений трьома періодами його розвитку. Знаковою особливістю історіографії соціальної історії ВКЛ окресленого періоду є виключно висхідний шлях її розвитку.

Список використаної літератури

1. Михайлюк Ю. Генеза східнослов'янської історіографії соціальної історії Великого князівства Литовського в дореформеній Російській імперії / Ю. Михайлюк // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 26. – К.: Інститут історії України, 2016. – С. 295–310.
2. Костомаров Н.И. Русские инородцы. Литовское племя и его отношение к русской истории / Н.И. Костомаров // Русское слово. – 1860. – № 5. – С. 1–100.
3. Иванишев Н.Д. О древних сельских общинах в юго-западной России / Н.Д. Иванишев // Русская беседа. 1857. Том III. Книга 7. – М.: Типография Александра Семена, 1857. – Отдел науки. – С. 1–57.
4. Иванишев Н.Д. Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни / Н.Д. Иванишев. – К.: Лито-Типографическое Заведение И.К. Вальнера, 1849. – Т. 1. – 268 с.
5. Елагин Н. Елена Ивановна, великая княгиня литовская и королева польская / Н. Елагин // Журнал Министерства Народного Просвещения (далі – ЖМНП). Часть L. – СПб.: В типографии Императорской Академии Наук, 1846. – Отделение II. – С. 39 – 84.
6. Мордовцев Д.Л. Крестьяне в югозападной Руси XVI в. / Д.Л. Мордовцев // Архив историко-юридических сведений, относящихся до России, издаваемый Н. Калачевым. Книга третья. – М.: В типографии Александра Семена, 1861. – Отделение III. – С. 19–64.
7. Юзефович В. Очерк хозяйственных отношений в Малороссии, на правом берегу Днепра в XVI в. / В. Юзефович // Вестник Юго-Западной и Западной России. Октябрь. Год первый. Том II. – К.: В Университетской типографии, 1862. – Отделение II. – С. 42–54.
8. Леонтович Ф.И. Крестьяне юго-западной России по литовскому праву XV и XVI вв. / Ф.И. Леонтович // Университетские известия. – Киев, 1863. – № 10–11. – Отдел II. – С. 1–40.
9. Новицкий И. Очерк истории крестьянского сословия Юго-Западной России в XV – XVIII веке / И. Новицкий. – К.: Университетская типография, 1876. – 161 с.
10. Вешняков В. Панцырные бояре / В. Вешняков // Архив исторических и практических сведений, относящихся до России. 1860 – 1861. – СПб., 1862. – Книга четвертая. – Отделение I. – С. 79–94.
11. Антонович В. Содержание актов об околичной шляхте / В. Антонович // АЮЗР. Часть четвертая. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. Том 1. – К.: В типографии Е. Федорова, 1867. – С. 1–62.
12. Тумасов Н. Дворянство Западной России в XVI веке. Сочинение учителя 2-й Киевской гимназии Н.С. Тумасова / Н. Тумасов. – К.: Университетская типография, 1869. – 107 с.
13. Очерк домашней жизни и нравов высших сословий в Литве в XVI и XVII ст. // Памятная книжка Гродненской губернии на 1869 год. – Гродно: В типографии губернского правления, 1869. – С. 1–13.
14. Щебальский П.К. Ядвига и Ягелло / П.К. Щебальский // Русский вестник. – Т. XXXI. – 1861. – С. 485–543.
15. Блудова А.Д. Сказание о преподобном Феодоре князе Острожском / А.Д. Блудова. – СПб.: Типография духовного журнала «Странник», 1871. – 39 с.
16. Хойнацкий А. Ф. Преподобный Федор, князь Острожский, в монашестве Феодосий // Хойнацкий А. Очерки из истории православной церкви и древнего благочестия на Волыни / А. Хойнацкий. – Житомир, 1878. – С. 113–137.
17. Андреев В. Очерк деятельности князя Курбского на защиту православия в Литве и на Волыни / В. Андреев. – М.: В Университетской типографии, 1873. – 36 с.
18. Михайлюк Ю.М. Засадничі концепти становлення соціальної історії як наукового напрямку в російській імперській історіографії XIX – початку XX ст. / Ю.М. Михайлюк // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – Черкаси, 2015. – № 22 (355). – С. 34–35.
19. Леонтович Ф.И. Бояре и служилые люди в Литовско-русском государстве / Ф.И. Леонтович // Журнал Министерства юстиции (далі – ЖМЮ). – СПб.: Сенатская типография, 1907. – № 5,6.
20. Леонтович Ф.И. Правоспособность литовско-русской шляхты / Ф.И. Леонтович // Журнал министерства народного просвещения. – СПб.: Сенатская типография, 1908. – Часть XIV. Март. – С. 53 – 87; Часть XV. Май. – С. 136 – 167; Часть XV. Июнь. – С. 245 – 298; Часть XVI. Июль. – С. 1 – 56; 1909. – Часть XIX. Февраль. – С. 222 – 269; Часть XX. Март. – С. 44 – 88.
21. Ефименко А.Я. Литовско-русские данники и их дани / А.Я. Ефименко // ЖМНП. Часть СССXXXV. Январь. – СПб.: Сенатская типография, 1903. – С. 106–120.
22. Любавский М. Поседные бояре в Жмудской земле в XVI веке // Сергею Федоровичу Платонову ученики, друзья и почитатели: [сборник статей, посвященных С.Ф. Платонову] / М. Любавский. – СПб.: Типография Главного управления уделов, 1911. – С. 439 – 449.
23. Лаппо И.И. К истории сословного строя Великого княжества Литовского. Конные мещане витебские в XVI столетии / И.И. Лаппо // Сборник статей, посвященных Василию Осиповичу Ключевскому. Часть II. – М.: Т-во «Печатня С.П. Яковлева», 1909. – С. 254 – 276.
24. Белоус Ф. Род князей Острожских, защитителей Юго-Западной Руси / Ф. Белоус. – Львов: Типография Ставропигийского института, 1883. – Ч. 1. – 111 с.
25. Ярушевич А. Ревнитель православия, князь Константин Иванович Острожский (1461–1530) и православная литовская Русь в его время / А. Ярушевич. – Смоленск, 1896. – 249 с.
26. Быков Н.П. Князья Острожские и Волынь / Н.П. Быков. – Петроград: Типография В.Ф. Киришаума, 1915. – 60 с.
27. Тураева-Церетели Е.Ф. Елена Ивановна, великая княгиня литовская, русская, королева польская: биографический очерк в связи с историей того времени / Е.Ф. Тураева-Церетели. – СПб.: Типография И.Н. Скороходова, 1898. – 356 с.

28. Лонгинов А.В. Князь Федор-Любарт Ольгердович и родственные связи русских князей с угорским домом. Гениалогическое исследование / А.В. Лонгинов. – Вильна: Типография А.Г. Сыркина, 1893. – 54 с.
29. Барвінський Б. Жигимонт Кейстутович, великий князь литовсько-руський (1432–1440). Історична монографія. – Жовква: В печатні о.о. Василян в Жовкві, 1905. – 169 с.
30. Левицкий О. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI – XVII вв. / О. Левицкий // АЮЗР. Часть восьмая. Том 3. Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI – XVII вв. – К.: Типографии Императорского Университета Св. Владимира, 1909. – С. 1–120.
31. Владимирский-Буданов М. Черты семейного права западной России в половине XVI в. / М. Владимирский-Буданов // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца (далі – ЧИОНЛ). Книга четвертая. – К.: Типография В.И. Завадского, 1890. – Отдел II. – С. 42–100.
32. Леонтович Ф.И. К истории административного строя литовского государства. I. Сословный тип территориально-административного состава Литовского государства. II. Панский двор в Литовском государстве / Ф.И. Леонтович. – Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1899. – С. 48–104.
33. Леонтович Ф.И. Крестьянский двор в Литовско-Русском государстве. Выпуск первый / Ф.И. Леонтович. – СПб.: Типография В. С. Балашева и Кс, 1897. – 321 с.
34. Владимирский-Буданов М.Ф. Крестьянское землевладение в Западной России до половины XVI в. / М.Ф. Владимирский-Буданов // ЧИОНЛ. Книга седьмая. – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1893. – Отдел II. – С. 12–92.
35. Владимирский-Буданов М. Заставное владение / М.Ф. Владимирский-Буданов // АЮЗР. Часть VIII. Том VI. Акты о землевладении в Юго-Западной России в XV — XVIII вв. – К.: Типография С.В. Кульженко, 1911. – С. 1–113.
36. Довнар-Запольский М.В. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах: Т. 1. / М.В. Довнар-Запольский. – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1901. – VIII, 807, СХІІ с.
37. Довнар-Запольский М.В. Крестьянская реформа в Литовско-русском государстве в половине XVI века / М.В. Довнар-Запольский // ЖМНП. Часть ССCLVIII. Март. – СПб.: Сенатс. тип-фия, 1905. – С. 135–187.
38. Пичета В.И. Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве. Часть первая. Подготовка и производство реформы / В.И. Пичета. – М.: Синодальная типография, 1917. – 328 с.
39. Пичета В.И. Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве. Ч. 2. Отношение литовско-русского общества к аграрной реформе и правительственная деятельность в эпоху реформы / В.И. Пичета. – М.: Печатня А. Снегиревой, 1917. – 302 с.
40. Клименко Ф. Западно-русские цехи XVI – XVIII вв. / Ф. Клименко. – К.: Типография Императорского Университета св. Владимира: АО печати и издательского дела Г.Т. Корчак-Новицкого, 1914. – 166 с.
41. Стороженко Н.В. Западно-русские провинциальные сеймики во второй половине XVII века / Н.В. Стороженко. – К.: Типография К.Н. Милевского, 1888. – 144 с.
42. Леонтович Ф.И. Веча, сеймы и сеймики в Великом княжестве Литовском / Ф.И. Леонтович // ЖМНП. – СПб.: Сенатс. типография, 1910. – Часть XXV. Февраль. – С. 234–274; Часть XXVI. Март. – С. 37–61.
43. Довнар-Запольский М.В. Западно-русская сельская община в XVI веке. / М.В. Довнар-Запольский. – СПб., 1897. – 56 с.
44. Грушевский А.С. Города Великого княжества Литовского в XIV – XVI вв. Старина и борьба за старину / А.С. Грушевский. – К., 1918. – 234 с.
45. Владимирский-Буданов М. Население Юго-Западной России от половины XIII до половины XV века / М.Ф. Владимирский-Буданов // АЮЗР. Ч. VII. Т.1. Акты о заселении Юго-Западной России. – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 1–85.
46. Владимирский-Буданов М.Ф. Население Юго-Западной России от половины XV в. до Люблинской унии (1569 г.). / М.Ф. Владимирский-Буданов. – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1891. – 210 с.
47. Грушевський М. Історія України-Руси. Том V. Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV – XVII в. / М. Грушевський. – Л.: Друкарня Друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1905. – 687 с.
48. Довнар-Запольский М.В. Украинские староства в первой половине XVI в. / М.В. Довнар-Запольский. – К.: Типография Императорского Университета св. Владимира, 1908. – 118 с.
49. Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли. Т. 1. Литовский период / П.Г. Клепатский. – Одесса: Типография «Техник», 1912. – 599 с.
50. Лаппо И. И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586). Опыт исследования политического и общественного строя. Т. 1. / И.И. Лаппо. – СПб.: Типография И.Н. Скороходова, 1901. – 780 с.
51. Лаппо И.И. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский повет и его сеймик / И.И. Лаппо. – Юрьев: Типография К. Маттисена, 1911. – 624 с.
52. Любавский М.К. Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства / М.К. Любавский. – М.: Университетская типография, 1900. – 850 с.
53. Любавский М.К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания Первого Литовского Статута / М. Любавский. – М.: Университ. типография, 1892. – 884 с.

References

1. Mikhailiuk, Yu. (2016) Genesis of East Slavic historiography of social history of the Grand Duchy of Lithuania in the pre-reform Russian Empire. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini (Historiographical studies in Ukraine)*, 26, 295-310 (in Ukr.).
2. Kostomarov, N.I. (1860). Russian aliens. Lithuanian tribe and its relation to Russian history. *Russkoie slovo (Russian word)*, 5, 1-100 (in Russ.).

3. Ivanyshev, N.D. (1857). About ancient rural communities in southwestern Russia. *Russkaia biesieda (Russian talk)*, III, 7, 1–57 (in Russ.).
4. Ivanyshev, N.D. (1849). *The life of Prince Andrey Mikhailovich Kurbsky in Lithuania and Volyn*, I. Kyiv: Lito-Typographic Institute I.K. Walner (in Russ.).
5. Elagin, N. (1846). Elena Ivanovna, the Grand Duchess of Lithuania and the Queen of Poland. *Zhurnal ministerstva narodnogo prosvieschenia (Journal of the Ministry of Popular Enlightenment)*, L, II, 39–84 (in Russ.).
6. Mordovtsev, D.L. (1861). Peasants in the southwestern Russia of the XVI century. *Arhiv istoriko-yuridicheskikh sviedienii, otnosiashchiisia do Rossii, izdavaemyi Kalachovym (Archive of Historical and Legal Information Relating to Russia, published by N. Kalachev)*, 3, III, 19–64. Moscow: In the printing house of Alexander Semen (in Russ.).
7. Yuzefovich, V. (1862). Essay on economic relations in Malorossia, on the right bank of the Dnieper in the XVI century. *Viestnik Yugo-Zapadnoi Rossii. Oktiabr. God piervyi (Bulletin of the Southwestern and Western Russia. October. The first year)*, 2, II, 42–54. Kyiv: At the University Printing House (in Russ.).
8. Leontovich, F.I. (1863). Peasants of southwestern Russia under the Lithuanian law of the 15th and 16th centuries. *Univiersytietskiie izviestiia (University news)*, 10-11, 1-40 (in Russ.).
9. Novitsky, I. (1876). *The Essay on the History of the Peasant Structure of Southwestern Russia in the XV-XVIII Century*. Kyiv: University Printing House (in Ukr.).
10. Veshnyakov, V. (1862). Bunker boyars. *Arhiv istoricheskikh I prakticheskikh cdiedienii, otnosiashchiisia do Rossii (Archive of historical and practical information relating to Russia)*, 4, 1, 79–94 (in Russ.).
11. Antonovich, V. (1867). The contents of acts on the gentry gentry. *Arhiv Yugo-zapadnoi Rossii (Archive of South-West Russia)*, 4, 1, 1–62. Kyiv: In the printing house E. Fedorov (in Russ.).
12. Tumasov, N. (1869). *Nobility of Western Russia in the 16th century. The composition of the teacher of the 2 nd Kiev Gymnasium N.S. Tumasova*. Kyiv: University printing house (in Russ.).
13. An outline of the home life and morals of the upper classes in Lithuania in the 16th and 17th centuries. (1869). *Pamiatnaia kniga Grodnienskoï gubernii za 1869 god (Memorial book of the Grodno province for 1869)*, 1–13. Grodno: In the printing house of the provincial government (in Russ.).
14. Schebalsky, P.K. (1861). Yadviga and Yagello. *Russkii viestnik (Russian Herald)*, XXXI, 485–543 (in Russ.).
15. Bludova, A.D. (1871). *Legend of the Monk Theodore to Prince Ostrozhsy*. St. Petersburg: The printing house of the spiritual journal «Strannik» (in Russ.).
16. Khoynatsky, A.F. (1878). *Essays from the history of the Orthodox Church and ancient piety in Volhynia. Zhitomir* (in Russ.).
17. Andreev, V. (1873). *An outline of Prince Kurbsky's activity on the defense of Orthodoxy in Lithuania and Volhynia*. Moscow: In the University Press (in Russ.).
18. Mikhailiuk, Yu.M. (2015). Fundamental concepts of formation of social history as a scientific direction in the Russian imperial historiography of the XIX – early XX centuries. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria: Istorychni nauky (Bulletin of the Cherkasy University. Series: Historical Sciences)*, 22 (355), 34–35 (in Ukr.).
19. Leontovich F.I. (1907). Boyars and service people in the Lithuanian-Russian state. *Zhurnal ministerstva yusticii (Journal of the Ministry of Justice)*, 5-6 (in Russ.).
20. Leontovich, F.I. (1908–1909). Legal capacity of the Lithuanian-Russian gentry. *Zhurnal ministerstva narodnogo prosvieschenia (Journal of the Ministry of Popular Enlightenment)*. St. Petersburg: Senate Printing House (in Russ.).
21. Efimenko, A. Ya. (1903). The Lithuanian-Russian tributaries and their tributes. *Zhurnal ministerstva narodnogo prosvieschenia (Journal of the Ministry of Popular Enlightenment)*, CCCXXXV, January, 106–120. St. Petersburg: Senate Printing House (in Russ.).
22. Lyubavsky, M. (1911). The boyars of the day in the Zhmudsky land in the 16th century. *Sergeiu Platonovu ucheniki, druzia I pochitateli (Sergei Platonov pupils, friends and admirers: [a collection of articles dedicated to S.F. Platonov])*, 439–449. St. Petersburg: The printing house of the General Directorate of Units (in Russ.).
23. Lappo, I.I. (1909). To the history of the estate system of the Grand Duchy of Lithuania. Horse vipers in Vitebsk in the XVI century. *Sbornik statiei, posviashchennyh Vasiliuu Osipovichu Kliuchevskomu (Collection of articles dedicated to Vasily Osipovich Klyuchevsky)*, II, 254–276. Moscow (in Russ.).
24. Belous, F. (1883). *Rod of the Princes Ostrozhsy, defenders of South-Western Russia. Part 1*. Lviv: Printing house of the Stavropigian Institute (in Russ.).
25. Yarushevich, A. (1896). *The zealot of Orthodoxy, the prince Konstantin Ostrozhsy (1461–1530) and the Orthodox Lithuanian Rus in his time*. Smolensk (in Russ.).
26. Bykov, N.P. (1915). *Princes of Ostrog and Volyn*. Petrograd: Typography V.F. Kirschbaum (in Russ.).
27. Turaeva-Tsereteli, E.F. (1898). *Elena Ivanovna, the Grand Duchess of Lithuania, the Russian, the Polish queen: a biographical sketch in connection with the history of that time*. St. Petersburg: Typography I.N. Skorokhodova (in Russ.).
28. Longinov, A.B. (1893). *Prince Fedor-Lyubart Olgerdovich and related ties of the Russian princes with the Ugric house. Genial research*. Vilna: Printing house A.G. Syrkina (in Russ.).
29. Barvynsky, B. (1905). *Zhigimont Keystutovich, Grand Duke of Lithuanian and Russian (1432–1440). Historical monograph*. Zhovkva: Typography Vasiliyan in Zhovkvi (in Ukr.).
30. Levitsky, O. Features of family life in South-Western Russia in the XVI - XVII c. *Arhiv Yugo-zapadnoi Rossii (Archive of South-West Russia)*, 8, 3, 1–120. Kyiv: Printing Houses of the University of St. Vladimir (in Russ.).
31. Vladimirsy-Budanov, M. (1890). Traits of the family law of Western Russia in the middle of the 16th century. *Chteniia v istoricheskom obshchestve Nestora Letopisca (Readings in the historical society of Nestor the Chronicler)*, 4, II, 42–100. Kyiv: Typography V.I. Zavadsky (in Russ.).

32. Leontovich, F.I. (1899). *To the history of the administrative system of the Lithuanian state*. Warsaw: Typography of the Warsaw Academic District (in Russ.).
33. Leontovich, F.I. (1897). *Peasant household in the Lithuanian-Russian state. Issue one*. St. Petersburg: The printing house of VS Balashev and Co. (in Russ.).
34. Vladimirovsky-Budanov, M.F. (1893). Peasant landownership in Western Russia until the middle of the sixteenth century. *Chteniia v istoricheskom obshchestve Nestora Letopisca (Readings in the historical society of Nestor the Chronicler)*, 7, II, 12–92. Kyiv: Printing house G.T. Korchak-Novitsky (in Russ.).
35. Vladimirovsky-Budanov, M. (1911). Mortgage holdings. *Arhiv Yugo-zapadnoi Rossii (Archive of South-West Russia)*, 8, 6, 1–113. Kyiv: Printing house C.B. Kulzhenko (in Russ.).
36. Dovnar-Zapolsky, M.V. (1901). *State economy of the Grand Duchy of Lithuania under the Jagiellons, T. 1*. Kyiv: Printing house G.T. Korchak-Novitsky (in Russ.).
37. Dovnar-Zapolsky, M.V. (1905). Peasant reform in the Lithuanian-Russian state in the half of the XVI century. *Zhurnal ministerstva narodnogo prosvieschenia (Journal of the Ministry of Popular Enlightenment)*, CCCLVIII, March, 135–187. St. Petersburg: Senate Printing House (in Russ.).
38. Picheta, V.I. (1917). *Agrarian reform of Sigismund-August in the Lithuanian-Russian state, 1*. Moscow: Synodal printing house (in Russ.).
39. Picheta, V.I. (1917). *Agrarian reform of Sigismund-August in the Lithuanian-Russian state, 2*. Moscow: Pechatnia A. Snegireva (in Russ.).
40. Klimenko, F. (1914). *West-Russian workshops of the 16th – 18th centuries*. Kyiv: Printing and Publishing G.T. Korchak-Novitsky (in Russ.).
41. Storozhenko, N.V. (1888). *West-Russian provincial sejmics in the second half of the 16th century*. Kyiv: Typography K.N. Milevsky (in Russ.).
42. Leontovich, F.I. (1910). Veche, Seims and Sejmics in the Grand Duchy of Lithuania. *Zhurnal ministerstva narodnogo prosvieschenia (Journal of the Ministry of Popular Enlightenment)*, XXV, February, 234-274, XXVI, March, 37-61. St. Petersburg: Senate Printing House (in Russ.).
43. Dovnar-Zapolsky, M.V. (1897). *The West-Russian rural community in the 16th century*. St. Petersburg (in Russ.).
44. Grushevsky, A.S. (1918). *Cities of the Grand Duchy of Lithuania in the XIV – XVI centuries. Antiquity and the struggle for antiquity*. Kyiv (in Russ.).
45. Vladimirovsky-Budanov, M. (1886). Population of South-West Russia from half of the 13th to the half of the 15th century. *Arhiv Yugo-zapadnoi Rossii (Archive of South-West Russia)*, VII, 1, 1-85. Kyiv: Printing house G.T. Korchak-Novitsky (in Russ.).
46. Vladimirovsky-Budanov, M.F. (1891). *The population of South-West Russia from the half-fifteenth century. before the Union of Lublin (1569)*. Kyiv: Printing house G.T. Korchak-Novitsky (in Russ.).
47. Grushevsky, M. (1905). *History Ukraine-Rus, V*. Lviv: Scientific Association of the Shevchenko (in Ukr.).
48. Dovnar-Zapolsky, M.V. (1908). *Ukrainian elders in the first half of the XVI century*. Kyiv: Printing house of the Imperial University of St. Vladimir (in Russ.).
49. Klepatsky, P.G. (1912). *Essays on the history of the Kiev land. T. 1. The Lithuanian period*. Odessa: Typography «Technician» (in Russ.).
50. Lappo, I.I. (1901). *The Grand Duchy of Lithuania for the time from the conclusion of the Lublin Union to the death of Stefan Batory (1569-1586). Experience in the study of the political and social system. T. 1*. St. Petersburg: Typography I.N. Skorokhodova (in Russ.).
51. Lappo, I.I. (1911). *The Grand Duchy of Lithuania in the second half of the XVI century. Lithuanian-Russian povet and its sejmik*. Yuryev: Printing house of K. Mattisen (in Russ.).
52. Lyubavsky, M.K. (1900). *Lithuanian-Russian Diet. Experience in the history of the institution in connection with the internal system and the external life of the state*. Moscow: University Printing House (in Russ.).
53. Lyubavsky, M.K. (1892). *Regional division and local government of the Lithuanian-Russian state at the time of the publication of the First Lithuanian Statute*. Moscow: University Printing House (in Russ.).

MYKHAILIUK Iurii, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: mykhailiuk_10@ukr.net

PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF THE EAST SLAVIC HISTORIOGRAPHY OF THE SOCIAL HISTORY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN THE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURY'S

Abstract. Introduction. *In the first third of the nineteenth century, a qualitatively new stage in the development of Eastern European historical science and, in particular, in linguistics, began - becoming a professional scientific basis. There was a critical reflection of the time of historical knowledge. New theoretical foundations of the research of history were formulated; the directions of scientific research were diversified, due to the active development of the archeographical case the source base substantially expanded. At the same time, a new direction began to emerge - the historiography of the social history of the Grand Duchy of Lithuania. Within it, historical science has received the fundamental contribution of historians, which requires a thorough study and reflection.*

Purpose. *The purpose of the proposed article is to identify the main periods of development of the East Slavic historiography of social history of the Grand Duchy of Lithuania in the nineteenth and early twentieth century's and give them a general description.*

Results. *The analysis of the development of East Slavic historiography of social history of the Grand Duchy of Lithuania in the nineteenth and early twentieth century's makes it possible to divide it into three main periods. The first period (the end of the 30's - 50 years of the XIX century) is characterized by the emergence in the studies of the Lithuanian past a landmark on social history. The second period falls on the 60's - the end of 70-ies of the XIX century. At that time, the formation of historiography of social history of the Grand Duchy of Lithuania as an integral part of the research direction of the history of states took place. The third period (from the 80s of the nineteenth century to the beginning of the 20th century) is characterized by the expansion of the problems of scientific research beyond the strictly the history of states and the emergence of synthesis works on the social history of the Grand Duchy of Lithuania. Though this tendency has begun to appear in the previous stage, now it has clearly outlined and provided a new quality of the development of historiography.*

Originality. *The article attempts to periodize the development of East Slavic historiography of social history of the Grand Duchy of Lithuania in the nineteenth and early twentieth century's is the first in the historical science of the Soviet and post-Soviet period.*

Conclusion. *The historiographical process of the 19th and early 20th centuries in the field of studying the social history of the Grand Duchy of Lithuania by Eastern European historians is thoroughly, though not even, represented by three periods of its development. The peculiarity of the historiography of the social history of the Grand Duchy of Lithuania in the period covered is merely the ascending path of its development.*

Одержано редакцією 26.10.2017
Прийнято до публікації 30.11.2017

УДК 930(477) «18/19»

ЛОМАКО Людмила Іллівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент Донецького національного
університету імені Василя Стуса,
e-mail: tanya17021924@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УЧИТЕЛЬСЬКИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИОГРАФІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Огляд дореволюційної історіографії щодо дослідження процесу становлення і розвитку вчительських інститутів в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст. доводить, що авторами зібрано суттєвий фактичний і аналітичний матеріал. У статті аналізуються збірники документів, матеріали педагогічних з'їздів, довідкові видання, загальні дослідження стану тогочасної освіти, нариси з історії окремих вчительських інститутів, статті в періодичних виданнях тощо. Представлений в них матеріал стосується лише окремих аспектів проблеми або висвітлює частково. Її комплексного вивчення в зазначений період не проводилось.

Ключові слова: *вчительські інститути, педагогічна освіта, дореволюційна історіографія, дослідження, автор.*

Постановка проблеми. Кардинальні політичні, соціально-економічні зміни в державі обумовлюють шляхи реформування освіти, а педагогічної насамперед. В контексті сучасних світоглядних пріоритетів професійної підготовки вчителя в Україні педагогічний навчальний заклад є носієм самобутніх традицій, переплетених зі створенням умов для розвитку особистості майбутнього педагога, як високого професіонала, майстра своєї справи. Процес пошуку варіативних моделей і систем підготовки вчителів, загострення суперечностей між соціальним замовленням на компетентних фахівців освітньої галузі та їхньою реальною кваліфікацією актуалізує звернення і творче використання історичного досвіду організації педагогічних навчальних закладів, відомих прогресивними підходами до вдосконалення професійної підготовки вчителя. Особливий інтерес викликає вітчизняний досвід другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Саме у цей час з'являються чисельні концептуальні підходи, рекомендації, експерименти щодо реформування освіти, зароджуються та інтенсивно розвиваються педагогічні заклади різних типів. Чільне місце серед них належить вчительським інститутам.